

तत्प्रकाशमसङ्काशो नीलशुभ्राक्षयः । नीलकुण्डल-
संयुक्तो हस्ताविद्रुमभूषणः । सौवर्ण्यं कलशं यास्ये
प्रथमे करपद्मे । इन्दीवरं परे चैव कुबिजश्चोत्तरो-
द्धमे । वीजपूरमधस्ताद्वाहनः त्रैलोक्ये सुदे” ।

५।६।रौद्रस्य “रौद्राभिधस्ततः प्रथः पिङ्गलः कण्ठलोहितः ।
पाटलायसनोमेतो ह्रस्ववर्णरर्जुनः । कीरमाक्यादिमे
हस्ते द्वितीये हलमादधत् । कुण्डलीमिन्द्रादिमे पाणौ
परे कुण्डलिनं शये । रोगनाशाय संभुक्तौ पूज्योऽयं
परिपन्थिम्” । (इन्द्रो वामः)

५।७।दुर्भतेः “सप्तमः कथ्यते चायं मेघकाभः स दुर्भतिः । शङ्ख-
माक्यादिमे हस्ते स्वर्णमेखलरत्नम् । सर्पमल द्वितीये
वै कुण्डलीमिन्द्रादिमे शये । द्वितीये पुस्तकं पाणौ
दधद्दिग्बलाद्रिपोः” । (इन्द्रो वामः)

५।८।दुन्दुभेः “अष्टमो दुन्दुभिप्रस्थो नीलशरीरो विशालवक्त्रः ।
सोमवर्णः शिताम्भोजवसनः कण्ठगोधिकः । जटासुकुट
भागेऽयं स्वर्णपद्मदुतिः शुभः । कदलीफलमाक्यादौ
द्वितीये शङ्खमेव च । वीजपूरन्तु वामाद्ये द्वितीये
सखमङ्गरीम् । निभ्राणो धनधान्यायं पूजनीयः
सदा नमिः” ।

५।९।रुचिरोद्गारिणः “नवमो रुचिरोद्गारी नीलशोणालिदेह-
युक् । कण्ठप्रान्तराण्येतवसनो नीलभूषणः । लोहि-
ताक्षो जटापिङ्गः शोणचन्दनचर्चितः । रक्तोत्पलं यमा-
दिस्थे द्वितीये कुबिजं शये । पिशितश्चोत्तरादिस्थे
द्वितीये बाहुशं दधत् । वैरिभङ्गाय वै पूज्यो वा-
लवृक्षो हि यज्वनः” ।

५।१०।रक्ताक्षस्य “दशमश्चैव रक्षाक्षो नीलकण्ठः लघोदरः ।
पीतनीलतनुश्चैव नीलशोणालिकाम्बरः । शरमाक्या-
दिमे पाणौ द्वितीये चैव पद्मजम् । सीरमिन्द्रादिमे
हस्ते द्वितीये चैव कर्तरीम् । दधद्दुर्वैरिषाताय पूज-
नीयः प्रयत्नतः” ।

५।११।क्रोधनस्य “एकादशोऽधुना वत्स ! क्रोधनाख्यो निगद्यते ।
सज्जालाक्षुदसङ्काशः पीतशोणालिकाम्बरः । लोहभू-
षणसंयुक्तः केशमध्यमपद्मजः । दक्षिणाद्ये करे मूलं
पद्मशुक्लाग्रसंयुतम् । द्वितीये कर्तरीमल वामाद्ये पाल-
माधवम् । सन्दंशन्तु द्वितीये वै दधानो वैरिहृत्स्ववे” ।

५।१२।शयस्य “अर्धशतमो भवेदल हादयो वत्सरो जय ! ।
कण्ठपीवः सुनीलाक्षो रक्तनेत्रो जटाधरः । मेघकाक्ष-
वस्त्रस्तु नीलकाक्षगोधिकः । आदिमे दक्षिणे सर्पं

द्वितीये चैव पाशकम् । विषकुम्भन्तु वामाद्ये द्वितीये
चैव केतनम्” । एवं पञ्चहादशकषट्विंशत्याणां मूर्तयः ।

यासां देवतानां प्रतिमानां यथास्वरूपनिर्माणसूक्तं
तासां तथारूपेणैव ध्येयता । अत्रासुक्तदेवतानां ध्यान-
भेदा ध्यानशब्दे वक्ष्यन्ते । देवताप्रतिसूक्त्यादयोऽप्यत्र ।
प्रतिमानिर्माणे द्रव्यभेदा मत्स्यपुराणोक्त्याः ते च देवताप्रतिष्ठा
शब्दे वक्ष्यते

देवताप्रतिष्ठा स्त्री इतः । देवताप्रतिमानां विधानेन तत्
वाञ्छिध्यापादके अग्रे वक्ष्यमाणनिरुक्तिर्युक्ते संस्कार-
भेदे देवप्रतिष्ठादयोऽप्यत्र । तद्विधानादि देवप्रतिष्ठातत्त्वे
संक्षेपेणोक्तं यथा मत्स्यपुराणम्

“सौवर्णीं राजती वापि ताक्षी रत्नमयी तथा । शैब-
दारुमयी वापि कौहशङ्खमयी तथा । रीतिकाधा-
युक्ता च ताम्रकांक्षमयी तथा । शुभदारुमयी वापि
देवतायां प्रशस्यते । अङ्गुष्ठपूर्वं चारभ्य वितस्तिं यावदेव
तु । गृहेषु प्रतिमा काव्या नाधिका शस्यते बुधैः” ।
रीतिका पिप्पलं शुभदारुमयी यन्त्रिकावसम्भवा । अर्था
प्रतिमा गृहेषु स्रग्गृहेषु । “प्रासादेष्वधिका शुभेति” वच-
नात् तत्राधिकापि शैबजा गृहे शुभदा । तन्मानरेऽ-
प्युक्तम् “चिन्मयस्याद्वितीयस्य निष्कलस्याशरीरिणः ।
उपासकानां काव्यार्थं ब्रह्मणोरूपकल्पना” । रूपक-
ल्पना रूपस्यानां देवतानां पुंस्त्वप्रंशादिकल्पना । गौत-
मीयतन्त्रे “काश्रीरी ज्ञानदा प्रोक्ता स्वर्णजापि विष्णु-
क्तिदा । तेजोदा दारुजा चैव रैत्तिकी शत्रुनाशिनी ।
ताक्षी घर्मेविद्विष्व करोति बह्वशौख्यदा । सुदे च मृण्-
मयी प्रोक्ता प्रतिमा शुभलक्षणा । भोगदा मोक्षदा
या तु प्रतिमा कथिता तव” । वराहपुराणे “कुक्षौ
लेख्ये च जे कश्चित् पटे कश्चित् मानवः । पूजयेद् यदि
वा चक्रे मम तेजोऽंशसम्भवे” । कुक्षौ लेख्ये भित्तौ
लिखिते तथा पटे च लिखिते । चक्रे शास्त्रपात्रचक्रे ।
मत्स्यपुराणे लिङ्गमभिधाय “एवं रत्नमयं कुव्यात् स्फा-
टिकं पार्थिवं तथा । शुभदारुमयं वापि यद्वा मनसि
रोचते । चैत्रे वा फालगुने वापि ज्येष्ठे वा माघे तथा ।
माघे वा सर्वदेवानां प्रतिष्ठा शुभदा भवेत् । प्राय
पक्षं शुभं शुक्लमतीते चोत्तरायणे” । अतीते हस्ते
“पञ्चमी च द्वितीया च तृतीया सप्तमी तथा । दशमी
पौर्णमासी च तथा अष्टा त्रयोदशी । तासु प्रतिष्ठा
विधिवत् कृता वरुणकला भवेत्” । व्यवहारपद्धत्ये